

Pravo, pravda, sloboda i moral kao temeljne vrednote euroatlantskih integracija

Dr.sc. Ivan Matija

Ustavni sud Republike Hrvatske

Email: ivan_matija@usud.hr

Sažetak: U ovome radu izlažemo naslovljenu temu, polazeći od temeljnih vrijednosti euroatlantskih integracija, ali u kontekstu tranzicijskih procesa s osobitim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu (BiH), koja je, stjecajem historijskih okolnosti i ratnih stradanja, još uvijek ostala "nedovršena država".

Ključne riječi: pravo, pravda, moral, pravednost, (ne)diskriminacija, Daytonski mirovni sporazum

S obzirom da će ubrzo biti dvadeset godina od potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma kojim je kompromisno okončan četverogodišnji rat u BiH, a da pri tome nisu izgrađeni čvrsti temelji samoodržive i funkcionalne države, u radu kritički problematiziramo stanje općih civilizacijskih vrijednosti koje su osnovica euroatlantskih integracija, a koje BiH, ustrojena prema ovome sporazumu, teško može implementirati u bosanskohercegovačko društvo.

U prvom dijelu rada govorimo o pravu, pravdi i pravednosti. Drugi dio sadrži osvrt o uzrocima nepravdi i diskriminacije, dok u trećem dijelu razmatramo legitimitet društvenih i pravnih normi u odnosu na opći (ne)moral u tranzicijskim društvima. U četvrtom zaključnom dijelu ukazujemo na probleme, koji, ako se ne riješe u skoro vrijeme, mogu prouzročiti nekontrolirane procese opasne po opstojnost BiH kao jedinstvene države.

Abstract: *In this paper we present the topic, starting with the core values of Euroatlantic integration, in the context of transition process, with particular emphasis on Bosnia and Herzegovina, which, due to historic reasons and war destructions still remains an "unfinished state".*

As it will be soon twenty years since the signing of the Dayton Peace Agreement that ended a four-year war in Bosnia in a spirit of compromise, but a solid foundations of a sustainable and functional state has not been built, the paper critically problematize a state of general civilizational values being basis of Euroatlantic integration which Bosnia and Herzegovina, established pursuant to this Agreement, may have difficulties to implement into the Bosnian society.

In the first part we are talking about the law, justice and fairness. The second part contains a review of the causes of injustice and discrimination, while in the third section we consider the legitimacy of social and legal norms in relation to the general (non) morale in transitional societies. In the fourth, final part, we draw attention to issues that, if not dealt with in the near future, can cause uncontrolled processes threatening the survival of Bosnia and Herzegovina as a single state.

Keywords: *law, justice, morals (ethics), fairness, (non-) discrimination, the Dayton Peace Agreement*

UVOD

Živimo u vrlo turbulentnom vremenu. Danas se to osobito odnosi na Bosnu i Hercegovinu (BiH), koja, nakon raspada bivše države (SFRJ), spada u tzv. "nedovršene države" u smislu suverenosti, ustavnosti, vladavine prava, ljudskih prava, pravne države i povezanosti ovih europskih vrijednosti s moralom. To se dakako, ne odnosi samo na Bosnu i Hercegovinu.

Raspale su se države jugoistočne Europe, raspao se sovjetski imperij (bivši SSSR). U tim državama promijenjeni su pravni, ekonomski i politički sistemi. Napušten je dotadašnji socijalistički model ustavnopravnog i društveno-ekonomskog uređenja. Gotovo preko noći uspostavljen je u tim državama kapitalistički društveno-ekonomski sistem. Krenulo se u pravnu, političku i ekonomsku tranziciju.

Sa popriličnom "prtljagom" iz prethodnog državnog, političkog, društvenog, ekonomskog i pravnog režima, novonastale (osamostaljene) države, na prostorima bivše SFRJ, odabrale su put izgradnje "novog društva" - društva u kojemu će se na ustavnopravnoj razini štiti privatno vlasništvo, ljudska prava, višestranačka parlamentarna demokracija te izgrađivati pravna i socijalna država.

U svim ovim državama, u nekima više, a u nekima manje, došlo je do višeslojnih kriza - gospodarskih političkih, ustavnopravnih, međunacionalnih, društvenih i moralnih. Ta je kriza izazvana ratom na prostorima Bosne i Hercegovine, te Hrvatske, koji su izazvali i vodili lokalni (pobunjeni) Srbi, i bivša JNA, potpomognuti raznim arsenalima (vojnim i ideološkim, tj. nacionalističkim, šovinističkim i osvajačkim), koje je Srbija stavila u funkciju stvaranja zamišljene "velike Srbije".

Uz ratna razaranja došlo je do pljačke državnog vlasništva, korupcije, kriminala, silnog socijalnog raslojavanja društva, erozije morala, pravne i fizičke nesigurnosti. Uništene su sve ranije društvene vrijednosti, dok nove sve do danas nisu stvorene. Ova su se društva vratila u prošlost. Društveno-ekonomski odnosi grabežljivoga kapitalizma doveli su do propasti tvornica, nestala je proizvodnja kao temelj stvaranja "nove vrijednosti", nezaposlenost je ugrozila elementarnu egzistenciju ljudi, međunacionalni odnosi su opterećeni mržnjom, vjerskom netolerancijom i primitivnim vjerskim strastima srednjovjekovnih bunila.

Sveopća kriza prava, pravde, morala, socijalne održivosti, nacionalne tolerancije, suživota naroda, koegzistencije vjera i konfesija eskalirala je paralelno s tranzicijskim procesima. To se u najgorem obliku dogodilo u BiH koja je u današnjem ustavnopravnom obliku utemeljena na dalje neprovedivom i neodrživom Daytonskom sporazumu.

Pravo, pravda, pravednost i moral

Pravo je nužno usmjereno prema nekom shvaćanju pravednosti i morala¹, uzimajući u obzir distributivne, retributivne i korektivne aspekte pravednosti, te vladavinu prava. Pravo je "nužno usmjereno" prema nekom shvaćanju pravednosti u tom smislu da svatko tko se upušta u provedbu prava, u zakonodavnome, izvršnome ili sudskome svojstvu, opravdanje za primjenu, izmjenu ili tumačenje odredaba sustava može imati samo pod određenim uvjetom. A taj je da može iznijeti razloge zbog kojih smatra da dotična odredba zadovoljava neko razumno shvaćanje pravednosti ili da to shvaćanje pravednosti teži nekom elementu razumno procijenjenoga općeg dobra na način koji je tom shvaćanju pravednosti razmjerno dosljedan. Narav pravde i pravednosti određuje da je čitav pothvat prožet intrinzičnim ciljevima, ili da su "konačni razlozi", ostvarivanje pravednosti i općega dobra, u skladu s nekim razumnim i moralnim shvaćanjem društvenih odnosa i sustava kao takvog.

Pravo i pravdu tradicionalno su jamčili i jamče nacionalni (narodni) ustavi. Stoga su zahtjevi i/ili protesti za pravost i pravdu oduvijek bili artikulirani u okviru "građanskih prava" i upućivani su nacionalnim vlastima. Značajne pritužbe u okviru građanskih prava nastavljaju se iznositi i danas, pogotovo među manjinskim skupinama u određenim "dominantnim" zemljama, kao što su primjerice, zalaganja za očuvanje pozitivne diskriminacije za žene i osoba drugih rasa, za prava muslimana u europskim državama i SAD-a, ili, za domorodačko stanovništvo u Kanadi i Australiji i sl.

Međutim, u tzv. "podređenim" državama, u kakve zasigurno spada BiH, gdje institucije vlasti, zbog ustavnopravne nekonzistentne i nefunkcionalne ustrojenosti, te poprilične neuređenosti pravnog i političkog sistema, nisu u stanju osigurati minimalno funkcioniranje države, prosvjednici i razne diskriminirane skupine, apeliraju i izravno se obraćaju euroatlantskim nadnacionalnim institucijama da zaštite njihova građanska i ljudska prava.

---

¹ "(...) Ovdje je ponajprije važno izvući pravo iz one povezanosti s moralom u koju se ono oduvijek dovodilo. Naravno, time nikako ne želimo odbaciti zahtjev da pravo treba biti moralno, tj. dobro. Taj se zahtjev razumije sam po sebi, no drugo je pitanje što on zapravo znači. Odbacuje se jedino shvaćanje da je pravo kao takvo sastavni dio morala, dakle da je svako pravo, kao pravo, u nekom smislu i u nekom stupnju moralno. Kada se pravo prikazuje kao područje morala i pritom se ostavlja neodređenim znači li to samo samorazumljiv zahtjev da se pravo treba urediti na moralnim osnovama ili se time misli reći da pravo kao sastavni dio morala doista ima moralni karakter, tada mu se pokušava pridati onu apsolutnu vrijednost koju za sebe traži moral. Kao moralna kategorija, pravo znači isto što i pravednost. To je izraz za naprosto ispravan društveni poredak: poredak koji savršeno postiže svoj cilj time što uspijeva zadovoljiti sve. Čežnja za pravednošću je - psihološki gledano - čovjekova vječna čežnja za srećom koju on može naći kao pojedinačno biće i zato je traži u društvu. Društvena sreća zove se 'pravednost'. Ta se riječ, doduše, ponekad upotrebljava i u smislu sukladnosti pozitivnom pravu, osobito zakonu".

Kelsen, Hans (2012:121) *Čista teorija prava*, Breza, Zagreb

Kaže se, da su ljudska prava urođena prava svakog ljudskog bića. Prema tome, ljudska su prava u biti i moralnog porijekla. Ona proizlaze iz normativnog poretka koji je i iznad države i država bi ih morala poštovati bez obzira je li, ili nije na to izričito pristala. Njih podržava shvaćanje čovjeka kao autonomnog i racionalnog bića koje ulazi u društvenu, odnosno državnu zajednicu s nekim određenim pravima koja mu se ne mogu oduzeti. Međutim, znamo da tome nije tako, ne samo u BiH, nego i u mnogim drugim državama europske i svjetske zajednice.

Najveći broj ljudskih prava usmjeren je prema državi: njima se ona ograničava, ili se pak od nje (države) traži konkretno djelovanje u zaštiti ljudskih prava. Ako je neka država nedjelotvorna, ustavnopravno defektna (kao što je BiH) onda zaštite ljudskih prava u najširem smislu te riječi nema, ili je ta zaštita poprilično nedostatna.

Za utemeljenje ljudskih prava važan je pravni okvir, te odredbe i mjerila za njihovo institucionalno uređivanje. Katalozi ljudskih prava, da bi bili djelotvorni i prihvatljivi, do sada su se, kroz pravno-politički razvoj, utvrđivali uglavnom političkim dogovorima i sporazumima, a pravno se uobličavali putem odgovarajućih deklaracija, konvencija, zakona, ustava i međunarodnih ugovora.² Ovakvi dokumenti, u pravilu, predstavljaju izvore prava čak i kad nemaju potrebnu čisto pravnu formu.

Među tim i takvim dokumentima naročitu važnost imaju neke historijski neprolazne i neponovljive povelje, deklaracije i ustavi, kao što su primjerice: francuska Deklaracija o pravima čovjeka i građanina iz 1789. godine, američka Deklaracija o nezavisnosti iz 1776. godine i prvih deset amandmana na Ustav SAD-a (*Bill of Rights*) iz 1791. godine, a kasnije i deklaracije međunarodnih organizacija te univerzalni i regionalni međunarodni ugovori, kakvi su npr. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima iz 1948.

---

² "Ljudska prava dugo nije poznavalo zakonodavstvo nijedne države. To pogotovo važi za međunarodno pravo. Prvi akti kojima se proklamuju ljudska prava potiču iz osamnaestoga veka. Raniji dogovori i proklamacije, koji se obično navode kao dokumenti kojima se utvrđuju i garantuju ljudska prava (...). To važi i za izvor koji obično stoji na čelu te liste, *Veliku povelju o slobodama (Magna carta libertatum)* od 1215. godine. Ona je bila kompromis između engleskog kralja Džona (...) i pobunjenog plemstva, kojim je on priznao plemićima izvesne privilegije i u odnosu na njih sputao svoju vlast. Tom su se pogodbom ponegde okoristili i drugi slobodni ljudi. Takvo je npr. bilo monarhovo obećanje u stavu 39 Povelje, da: nijedan slobodan čovek neće biti ubijen i zatvoren, ili stavljen van zakona ili prognan, ili na bilo koji način lišen svog položaja, niti ćemo mi protiv njega upotrebiti silu ili uputiti druge da to učine, osim na osnovi zakonite presude njemu jednakih ili prava zemlje. U ovakvim srednjovekovnim odredbama (...) reč je pre svega o samoograničavanju svemoćne monarhove (državne) vlasti u želji da se vlada pravično, čovečno i delotvorno, ali ne o priznanju da ljudi imaju prava nezavisno od suverenove volje. Vladavina prava i izvesnost i predvidljivost koju ona nosi ne samo da su pravični nego da su za vladara bili i korisni, jer je bilo verovatnije da će mu podanici biti zadovoljniji i bolje motivisani." Dimitrijević, Vojin - Popović, Dragoljub - Papić, Tatjana - Petrović, Vesna (2007.) *Međunarodno pravo ljudskih prava*, Dosije, Beograd, str. 43 i 44.

godine, pod suvremenim nazivom Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda sa pripadajućim protokolima koji su sastavni dio ove Konvencije.

Iako je Bosna i Hercegovina suvremenica i baštinica vrijednosti iz spomenutih dokumenata, ona je zbog ratnih zbivanja devedesetih godina prošloga stoljeća, uveliko vraćena predaleko u prošlost. Stoga je pred BiH veliki izazov u stvaranju temeljnih preduvjeta za približavanje euroatlantskim integracijama. Naravno, procesi i prilagodbe, koji za sada izgledaju gotovo besperspektivni, ne zavise samo od BiH, već i od Europske unije i šire međunarodne zajednice, koje za sadašnje stanje u BiH snose veliku odgovornost jer su (su)kreirale ustavnopravna i politička rješenja. Treba priznati da su ta rješenja zaustavila krvavi međunacionalni rat na tim prostorima, ali ta i takva rješenja ni u kom pogledu ne korespondiraju sa suvremenim društvom i demokratskim standardima, a niti sa suvremenim konstitucionalizmom.

Sveopća pravnost nekog društva i/ili države temelj je za zaštitu ljudskih prava. Međutim, suština ljudskih prava nije samo pozitivistička, u smislu njihova ozakonjenja, tj. ustavnog i zakonskog reguliranja. Ljudska prava imaju dublje etičke izvore i ne smiju doći u opasnost da ih zakonodavac, poput ostalih, običnih, zaštićenih i/ili nezaštićenih subjektivnih prava reducira, ne poštuje, ugrožava ili ukine.

Puko obećanje poštivanja prava, pravde, pravednosti i ljudskih prava ne znači da praksa korespondira s tim obećanjima, čak ni onda kada za to postoji normativni okvir. Primjerice, kad su nacionalne vlasti nacističke Njemačke krenule u ostvarenje svog političkog i ustavnopravnog projekta izgradnje "pravednog" društva za Nijemce, u okviru toga projekta došlo je do genocidnoga istrebljenja Židova, kao i drugih neistomišljenika neovisno kojoj su naciji ili vjeri pripadali. Nezapamćeno gaženje elementarnih ljudskih prava i slobode ljudi, po logici zdravog ljudskog razuma, nalagalo je barem kakav-takav građanski neposluh i suprotstavljanje nacionalističkim, tj. nacističkim pravnim normama i nacističkim vlastima.

Međutim, zbog određenih nacionalno-historijskih, geopolitičkih, geostrateških, interesnih i drugih razloga, koji su značili suludi Hitlerov projekt stvaranja nerazmjerno velike Njemačke, do toga nije došlo. Naime, došlo je do Drugog svjetskog rata (1941. - 1945.).³

---

³ "Na regularnoj razini, teške posljedice Drugog svjetskog rata iz razumljivih su se razloga najviše osjećale u Europi, koja je nakon oslobođenja bila ogoljena i opustošena, potpuno razorena petogodišnjim ratom. Europske države morale su iznova graditi svoje gospodarske sustave, obnoviti svoje utjecaje i iznad svega osigurati da se tragedije slične netom okončanoj nikada više ne dogode" Omejec, Jasna (2008.) *Vijeće Europe i Europska Unija*, Zagreb, Novi informator, str. 43

Europa, poučena tim iskustvom, krenula je nakon Drugog svjetskog rata drugim, dugim i mukotrpnim putem izgradnje sveopće pravnosti, demokracije i istinskoga jamstva ljudskih prava.

Winston Churchill bio je jedna od prvih osoba koja je naznačila smjer razvitka nove poslijeratne Europe. Njegov govor održan 19. septembra 1946. godine na Univerzitetu u Zürichu, smatra se jednim od najboljih vizionarskih govora ikada održanih u političkoj historiji Europe. Između ostaloga Churchill je tada rekao:

"Danas vam želim reći nešto o tragediji Europe. Ovaj uzvišeni kontinent obuhvaća najljepša i najplemenitija područja na zemlji, uživa blagu i umjerenu klimu, dom je svim velikim narodima od kojih je potekao zapadni svijet. Vrelo je kršćanske vjere i kršćanske etike, ishodište kulture, umjetnosti, filozofije i znanosti, kako u drevna, tako i moderna vremena. Kad bi se Europa ujedinila u svom zajedničkom nasljeđu, ne bi bilo kraja sreći, blagostanju i slavi koju bi uživalo tristo ili četiristo milijuna njezinih stanovnika. A ipak je iz Europe potekao onaj niz strašnih nacionalističkih zavada, započetih rastom moći teutonskih naroda, koje smo u ovom našem, dvadesetom stoljeću, za vlastitih života, gledali kako razaraju mir i ruše nade čitavog čovječanstva.

Na kakvo je to bijedno stanje svedena Europa? ... na širokim prostranstvima golemo drhtavo mnoštvo izmučenih, gladnih, brigom iscrpljenih i zbunjenih ljudskih bića zuri u ruševine svojih gradova, svojih domova, pretražujući horizont u strahu od primicanja neke nove opasnosti, tiranije ili užasa. Među pobjednicima vlada kaos glasova; među pobijeđenima tamna tišina očaja. To je sve što su Europljani, okupljeni u tako mnogo drevnih država i nacija, to je sve što su germanski narodi postigli trganjem jedni drugih i sijanjem razaranja na sve strane (...)

... Postoji rješenje koje bi, kad bi ga spontano prihvatila većina ljudi u mnogim zemljama, kao čudom sve promijenilo...

Zašto ne bi postojalo europsko udruženje koje bi u uznemirenim narodima ovog nespokojnog i moćnog kontinenta moglo pobuditi osjećaj proširenog domoljublja i ujedinjenog građanstva? I zašto ono ne bi zauzelo mjesto koje mu pripada uz druga velika udruženja te pomoglo u oblikovanju čovjekove sudbine?

Da bi se to moglo ostvariti, mora postojati čin vjere u kojem svjesno moraju sudjelovati milijuni obitelji koje govore mnoštvom jezika. (...)

Za spas Europe od beskrajnog jada i konačne propasti, u europskoj obitelji mora postojati taj čin vjere, čin oprosta svih zločina i nerazumnosti prošlosti. Mogu li se slobodni narodi Europe vinuti do ove uzvišene odluke i nagona čovjekova duha? Ako je moguće, pretrpljene će boli na svim stranama isprati nanесene nepravde i rane. Jesu li

potrebne nove rijeke agonije? Zar će nas povijest naučiti jedino tome da ljudski rod ništa ne može naučiti? Neka bude pravda, milost i sloboda (...)

Moram sažeti prijedloge koje sam Vam dao. Stalni nam cilj mora biti izgrađivanje i osnaživanje Organizacije ujedinjenih naroda. Unutar tog pojma svjetske razine, europsku obitelj moramo iznova stvoriti u obliku regionalne tvorevine koja će možda nositi naziv Sjedinjene Države Europe. Prvi bi praktični korak bilo osnivanje Vijeća Europe. Čak i ako se isprva sve europske države ne budu htjele ili mogle pridružiti Uniji, svejedno moramo nastaviti s okupljanjem i povezivanjem onih koje to žele i mogu. Spas običnih ljudi svih rasa i zemalja od rata ili podčinjenosti mora počivati na čvrstim temeljima i biti zaštićen spremnošću svakog muškarca i svake žene da radije daju život nego da se pokore tiraniji (...)

I zato vam kažem: uzdignimo Europu!"⁴

Međutim, ono što Europa, nakon svega nikako nije očekivala poklici su koje su aktivisti za slobodu i za ljudska prava artikulirali zazivajući europsku i američku vojnu intervenciju u bivšoj Jugoslaviji (SFRJ), odnosno u Bosni i Hercegovini (1991. godine).

To što se tada događalo u BiH, nije viđeno ni doživljeno na europskom kontinentu sve od Drugog svjetskog rata.

U tim i takvim okolnostima zaštita elementarnih ljudskih prava i golog života tražila se od dominantnih sila (SAD-a i ujedinjene Europe). Nažalost, Europska unija nije se nikako snašla u smislu efikasne intervencije u zaštiti onih vrednota koje su europska stečevina, sve do toga da nije spriječila genocid koji se dogodio u Bosni i Hercegovini. Mir je uspostavljen tek NATO-vom vojnom intervencijom, a onda je uslijedio Daytonski sporazum kao okvir kakvog-takvog funkcioniranja nacionalnih vlasti ove "nedovršene" države, koja danas nema suvereniteta na svom teritoriju, barem ne u onom ustavnopravnom i pravopolitičkom smislu kakav suverenitet poznajemo.

Clintonova administracija dala je tada nalog svojim stručnjacima da izrade projekt države za koju teoretičari ni do danas nisu našli pravo ustavno-pravno ime: asimetrična federacija, asimetrična konfederacija, polukonfederacija ili nešto drugo? Uspostavili su 14 vlada - jednu središnju, dvije entitetske, jednu distriktnu i deset kantonalnih - s desecima ministara, zamjenika i pomoćnika te na stotine i tisuće pratećeg administrativnog osoblja. Osnovali su isto toliko parlamenata (koji to u biti i nisu), (neki su dvodomni), sa stotinama zastupnika i osoba koje ih opslužuju. Tu su i stotine sudaca različitih državnih, entitetskih i kantonalnih sudova, kao i mnoštvo gradskih i općinskih dužnosnika. Naravno, da je takav ustroj i na njemu uspostavljen politički sistem neodrživ.

---

⁴ Landmark Speeches: Winston Churchill, 19 september 1946., Zürich (Switzerland), Council of Europe Internet Portal, URL: http://www.coe.int/T/E/Com/About_Coe/Discours-Churchill.

Nakon nacionalnih sukoba, kakvi su se dogodili na prostorima bivše države (SFRJ), a u najgorem obliku u BiH, uspostavljen je međunarodni tribunal u cilju progona i kažnjavanja počinitelja ratnih zločina, što je u nekom smislu druga razina pravne institucije iznad nacionalnih, pravnih struktura.

Nirnberški sud koji je sudio vođama njemačkog nacističkog režima (1945.) bio je presedan u pravnoj osudi počinitelja ratnih zločina.

Po sličnome modelu i načelu uspostavljen je i Haaški tribunal za procesuiranje počinitelja ratnih zločina devedesetih godina prošloga stoljeća na prostorima bivše Jugoslavije, a osobito u BiH. Ovi sudovi su međutim, podložni i političkim utjecajima moćnih država koji se i kroz njihove pravne presude mogu iščitati kao određene političke poruke. To se vidjelo i u presudama za počinitelje ratnih zločina u BiH. Najočitiiji primjer je presuda za događanja u Srebrenici gdje je nedvojbeno počinjen genocid nad muslimanima, ali Haaški tribunal to nije tako "prepoznao" ni pravno kvalificirao, a niti kaznio.

Iz sadašnjeg i dosadašnjeg historijskoga iskustva ne trebamo imati previše iluzija o pravednosti i djelotvornosti raznih međunarodnih političkih i sudbenih aktera, te o pravdi koju oni donose i pronose. Prečesto naime, ostaje "gorki okus" "pravde" koju u pravilu nameću tzv. pobjednici.

Neki uzroci nepravdi i diskriminacije

Treba prepoznati da nepravde koje danas izazivaju negodovanje i proteste diljem svijeta nemaju samo unutarnacionalne razloge. S jedne strane, vanjski utjecaji i intervencije izazvane raznim i različitim uzrocima i interesima, vanjske i unutrašnje prirode, a onda s druge strane, "gašenje" određenih sukoba (pa i onih ratnih, kao u BiH), nemaju isključivo za cilj uspostavu reda, mira, pravde i slobode.

Mnogi značajni dobronamjerni eksperti i analitičari ukazuju na dvosmislenost pravnih institucija i političkih tijela, koja tobož drugima jamče slobodu, pravdu, sigurnost i demokraciju. Oni ukazuju i na djelovanje određenih struktura koje su akteri upravo suprotnih tendencija i pojavnosti. Tako se primjerice raspravlja o novom obliku "*imperijalnog prava*" koje nastaje nakon kraja Hladnog rata. Prema tim pravnim ekspertima i političkim analitičarima, *imperijalno pravo* promiču akteri grabežljive kapitalističke globalizacije, koje primarno služi multinacionalnim kompanijama i korporacijama kojih su zaštitnice moćne kapitalističke, u pravilu, zapadne države. Naravno da se nametanje toga i takvoga prava, koje ide na štetu malih i slabih država, ne provodi konzistentnim pravnim putem. Težište se sve više prenosi s neoliberalne globalizacije na popratnu "oružanu globalizaciju" kroz razne vojne intervencije pod izlikom zaštite ljudskih prava, uspostave "izvozne" demokracije, uspostave mira, uništenja nedopuštenih vojnih arsenala itd. U svakom slučaju jasno je da taj

"imperijalni pravni okvir", koji najčešće "osigurava" nadmoćna vojna sila, nema za predominantni cilj promoviranje pravâ, pravde, slobode i osiguranja nediskriminacije, već se u okviru toga kriju i promiču neki drugi geopolitički, geostrateški i ekonomski ciljevi i interesi. U tim i takvim okolnostima, interesi prosperiteta domicilnog stanovništva država koje se nađu u zahvatu ovakvih intervencija uvijek ostaju u drugom planu. Slična je situacija danas u Bosni i Hercegovini.

BiH je stjecajem historijskih negativnih silnica upala u sistemsku reprodukciju siromaštva i neefikasnosti, razjedinjenosti, zaostajanja i vraćanja u prošlost. To je za BiH historijska i milenijska nepravda. Narodi BiH koji danas trpe tu nepravdu olako su "pristali" na izrežiranu političku igru stvaranja "privatiziranih državica"⁵ unutar BiH, i to po etničkom i nacionalnom principu. Stanje je danas takvo da Bošnjaci uglavnom ne žele nikakve entitete i kantone, Hrvati većinom žele svoj nacionalni entitet, a Srbi ne žele nikakvu Bosnu i Hercegovinu. Takve tendencije, izjave i neinstitucionalno političko djelovanje pojedinih političkih struktura, razaraju bosansko-hercegovačko društvo i državu.

Negativne posljedice koje su nastupile nakon silom nametnutih podjela, a koje traju i poprimaju nesaglediv i nepredvidiv epilog, narodi BiH danas teško da mogu prevladati i artikulirati neki novi politički i ustavnopravni okvir za zajednički suživot. Stoga je pred BiH i pred međunarodnom i europskom zajednicom veliki izazov za prihvatanje i uvođenje BiH u euroatlantske integracije u što skorije vrijeme, jer to je u postojećim uvjetima i okolnostima možda jedini izlazni put za očuvanje BiH. Svako drugo rješenje vodi ovu nedovršenu državu u bespuća historijske zbiljnosti, koja bi, u određenim i nepredvidivim okolnostima, mogla značiti kraj daytonske BiH kao države.

Legitimitet društvenih i pravnih normi u odnosu na moral u tranzicijskim društvima

Pravo se općenito određuje kao skup normi koje sankcionira država. To znači da u svakoj državi postoji konkretan skup pravnih normi, čvrsto povezanih među sobom, koje se, više ili manje, ostvaruju u društvenim odnosima među ljudima, koji se ponašaju prema njima. Pravne norme su, dakle, čvrsto povezane sa stvarnim ljudskim ponašanjem u društvu prema njima. Norme koje ne bi imale nikakvog utjecaja na ljudsko ponašanje bile bi mrtvo slovo na papiru, a ne stvarne pravne norme. U tome slučaju postaje i upitna njihova

---

⁵ "Privatizacija... slabi normativnu sposobnost država. Ona stavlja pod skrbništvo parlamente i vlade. Oduzima smisao većini izbora i glasovanja. Javne ustanove lišava regulatorne moći. (...) Ona ubija zakon. Od Republike kakvu smo naslijedili od Francuske revolucije ostaje samo privid. Počinje se potvrđivati nova vrsta moći: moć zastrašivanja koju grabežljivci imaju prema demokratski uspostavljenim vladama, parlamentima i javnim mijenjima (...)"

Ziegler, Jan (2003.), *Novi gospodari svijeta*, Izvori. Zagreb, str. 93. i 94.

legitimnost⁶. U biti, legitimnost prava i institucija izvire iz različitih postupaka i procedura kojima se osigurava da bitne odluke budu prihvaćene, ali se ona nastavlja i na prevladavajuće socijalno-etičke vrijednosti i norme. Zbog toga su etička načela, pravne vrijednosti i moralne norme od ključnog značenja za legitimnost institucija i samog prava. Pravo je dakle, usko vezano uz društveni moral, što prepoznaje već i antička jurisprudencija. Tu se navodi kao osnovno načelo prava: "pošteno živjeti, drugome ne štetiti i dati svakome ono što mu pripada." Legitimnost je dakle, i pitanje društvene moralnosti te je stoga i odgovor na pitanje "što je dobro", odnosno društveno prihvatljivo, a što je neprihvatljivo.

Naime, pravni poredak nije ništa drugo negoli jedan vid društvenog poretka, odnosno jedan njegov sastavni dio. Društveni poredak je pak, skup svih društvenih odnosa među ljudima. Kao takav, on obuhvaća osim pravnih i društvene norme i stvarno ponašanje ljudi na temelju njih i u vezi s njima.

Društveni poredak⁷ u cjelini obuhvaća unutar državnog i posebne poretke, kao što su moralni, ekonomski, politički i pravni poredak. Pri tome je pravni poredak onaj dio društvenog poretka koji je reguliran pravom.

U posljednje vrijeme u našem se pravno-političkom životu tranzicijskog društva govori o, demokraciji, vladavini prava, ljudskim pravima, slobodi mišljenja itd., i o pravednosti odnosno i o "novoj pravednosti". Međutim, ni uz te se pojmove ne govori eksplicite o moralu. Moral kao da je izbrisan, kao da se otopio u "novim" nedorečenim društvenim vrijednostima i odnosima. Tranzicijski procesi kategoriju morala su naprosto izbrisali iz društvenog života. O stvarnom moralu i moralnim vrijednostima ne grmi više ni Crkva ni vjera, a još manje političari, barem ne u dovoljnoj mjeri. Na deklarativnoj se razini

---

⁶ "Obilježje je svih društvenih normi legitimnost, tj. njihovo prihvaćanje od strane adresata, a to su po pravila većina pripadnika neke političke zajednice. To pravilo vrijedi i za pravni sustav koji se ne sastoji samo od pukih pravila prisile (*Zwangsregeln*), nego i od pravila koja su društveno opravdana i prihvaćena kao takva. Legitimnost je preduvjet za važenje ustava i zakona te Hegel primjećuje da se ustav ne može nekome narodu nametnuti ako ga on odbija ili nije zreo da ga primijeni. Legitimnost je - općenito govoreći - osnovni preduvjet za funkcioniranje političkog sustava bez dubljih rascjepa i konflikata koji bi bili nepomirljivi te imali nepovoljan ishod za opstanak države. To vrijedi i za druga trajna uređenja društvenih odnosa koje nazivamo "institucije", kao što su obitelj, brak, udruge, poduzeća, Crkva i drugo".

Vrban, Duško (2003.:230). *Država i pravo*. Golden marketing. Zagreb

⁷ "U svakom društvu postoje raznolika pravila koja (...) reguliraju postupanje ljudi u različitim institucijama (država, Crkva, obitelj, škola, lokalna zajednica i drugo) i društvenim situacijama. (...) Od svih vrsta društvenih pravila najvažnije su četiri grupe: moralne, vjerske, običajne i pravne norme. Može se reći da sve te norme imaju jednu zajedničku funkciju, a to je regulacija društvenog života putem zaštite i unaprjeđivanja temeljnih institucija i vrijednosti na kojima neko društvo počiva (npr. obitelj, osobna i imovinska sigurnost)".

Vrban, Duško. Ibid., str. 231

govori primjerice, o značaju obitelji i drugim moralnim načelima, ali u pravilu, s jedne strane demagoški, a s druge strane na vjerski dogmatičan način. U raspadu bivše SFRJ zabilježen je rastući nacionalizam - kako velikosrpski, tako i hrvatski. Na taj su nacionalizam bosanski Muslimani reagirali dvojako: pojačali su svoj muslimanski nacionalizam stavljajući težište na ono po čemu se najviše razlikuju od ostalih, na svoju religijsku komponentu, a istodobno su isticali da se zalažu za očuvanje jedinstvenog karaktera BiH. Naime, treba naglasiti činjenicu da islam kao religija ima tradicionalno jak utjecaj na civilni život svojih pripadnika.

U tadašnjim okolnostima, razumljivo je da se taj utjecaj znatno pojačao u organizacijske i svakom drugom smislu. Međutim, bilo je pretjerano govoriti, od strane druge dvije religije (pravoslavne i katoličke) kao i od političkih struktura Srbije i Hrvatske, da je tu riječ o opasnosti od muslimanskog fundamentalizma u BiH⁸. Činjenica je naime, da su do tada bosanski muslimani bili među najsekulariziranijim muslimanima na svijetu.

Međutim, sva tri nacionalizma poticana su, ili su "prešutno" podržavani od vjerskih konfesija. S vremenom i te su konfesije dijelom obuzele materijalne i druge, s vjerskog stajališta, nedostojne pošasti.

Stoga kad se govori o povezanosti prava, pravne i socijalne države i morala, onda treba naglasiti da je funkcija prava podudarna i koegzistentna drugim normativnim poredcima (običaji, moralne i vjerske norme i vrednote) u regulaciji društvenog života. Pravo je znači, instrument i/ili sredstvo društvene regulacije.

Promatranje prava u povezanosti s pravednošću i moralom te njegove uloge u društvu ne bi bilo potpuno kada se ne bi naglasilo da je pravo - za razliku od drugih normativnih sustava - usmjereno zaštititi bitnih interesa društvene zajednice i pojedinaca, i da to mora biti sadržano u materiji koju pravo regulira.

Upravo zato što pravo počiva na visokim vrijednosnim određenjima, pitanje morala i pravednosti trebalo bi zauzimati središnje mjesto ne samo u teoriji nego i u "živom" pravu (u zakonima) te u primjeni prava. Dapače, pravednost i moralnost mogu se predstaviti i kao pomoćni (supsidijarni) ili čak samostalni izvor prava, pored zakona i drugih državnih akata. To nas upućuje na zaključak da opravdanje prava, njegov legitimitet, ne stoji samo u vezi s državnom prisilom, nego i u vrijednosno-moralnim određenjima. Jednako bi tako bilo

---

8 "Neosporno je u osamdesetim godinama bilo nekih sitnih i povremenih pokušaja fundamentalističke agitacije u Bosni i Hercegovini. U jednom izvještaju objavljenom u muslimanskom ekstremističkom glasilu u Londonu ponosno se tvrdilo kako je takva agitacija 'užegla plamen islama i nadahnula na stotine bosanskih muslimana'. Ali čak ni stotine aktivista nisu mogli bogzna kako djelovati na dva milijuna muslimana, od kojih apsolutna većina nije smatrala sebe nikakvim vjernicima nego se samo držala nekih islamskih običaja kao dijela svoje kulture i tradicije."

Malcolm, Noel, *Bosna - kratka povijest* (2011:380), Sarajevo

pogrešno pravo promatrati isključivo kroz faktične odnose, kao ostvarenje zahtjeva u normi, ili kroz funkcioniranje sudstva i ostalih organa (pravni realizam).

Zaključno treba reći, da danas kad se zaštita ljudskih prava i temeljnih sloboda stavlja u sam vrh demokratskog društva, dakle, kad svaki demokratski sustav i pozitivno zakonodavstvo snažno štiti temeljna ljudska prava, slobodu i dostojanstvo ljudi, onda ona nisu samo pozitivnopravnog već i moralnog porijekla. Ona potiču iz normativnog poretka koji je iznad države i ona ih mora poštovati bez obzira je li na to izričito pristala. Njih podržava liberalno shvaćanje da čovjek kao autonomno biće ulazi u državnu i društvenu zajednicu s nekim pravima koja mu se ne mogu oduzeti.

Istina, pravo i moral pojmovno su različiti. Pa ipak, uzajamno djeluju vrlo tijesno. S jedne strane, iz općepoznatih razloga, obično postoje dobri argumenti da se, barem u prihvatljivo pravednim državama u kojima postoji vladavina prava, poštovanje zakona od strane građana smatra moralnom vrlinom. S druge strane, državno bi pravo trebalo biti usredotočeno na pitanja od velikog moralnog interesa - pitanja koja uključuju samu srž političkog morala. Baš je to pitanje političkoga, ali i vjerskog morala gotovo temeljni problem država i državnoga prava u tranzicijskim državama. Zbog nedovršenosti bosanskohercegovačke državnosti, te zbog nacionalne i vjerske podijeljenosti bosanskohercegovačkog društva taj je problem za sada gotovo nerješiv i veliki je uzrok nestabilnosti koja može ugroziti opstojnost BiH kao jedinstvene i suverene države.

ZAKLJUČAK

Opterećena svim ovim i drugim problemima, Daytonaska BiH po mnogo čemu je ogledan primjer slabe države koja se u cijelom razdoblju od potpisivanja ovog sporazuma nalazi u položaju *de facto* protektorata ili, u najmanju ruku, poluprotektorata međunarodne zajednice. Dakle, BiH je međunarodno priznati subjekt koji nominalno ima sve potrebne institucije - Ustav, zakonodavnu i izvršnu te sudsku vlast, kao i reguliran teritorijalno-politički ustroj - ali u kojem zbog unutarnjih, ponajprije etničkih, razdora koje domaće političke elite nisu sposobne i/ili ih ne žele same riješiti, dok je međunarodna zajednica više pasivni promatrač negoli akter učvršćivanja državnih institucija vlasti. Sve to djeluje na zaostajanje BiH i udaljava je od ulaska u euroatlantske integracije, a to opet znači opću opasnost za opstojnost jedinstvene BiH.

Međunarodna zajednica kroz ovlasti i djelovanje Visokog predstavnika tretira BiH kao jednu vrstu neproglašene protektorata. U proteklih gotovo dvadeset godina, ni vrlo široke ovlasti Visokog predstavnika nisu bile dostatne da se, makar u konturama, zaokruži suvisli koncept političkog, društvenog i gospodarskog oporavka ove zemlje i da se početni poluuspjeh trasira u pravcu kakvog takvog uspjeha. Koliko god da se nastoji prikriti dosadašnji neuspjeh u formiranju države kao takve, vidi se naime, država s duboko promijenjenom etnodemografskom strukturom kao nimalo slučajnom posljedicom ratnih

djelovanja i formiranja Republike Srpske, sa slabom a katkad i nepostojećom vladom, s paraliziranim zakonodavnim institucijama, koje su nemoćne u borbi protiv korupcije i organiziranog kriminala i pred pritiscima kleptokratskih političkih elita, s mukotrpnim uspostavljenim državnim sudom i tužiteljstvom kojima se legitimnost godinama osporava u "polovici države", s istina jedinstvenim oružanim snagama i obavještajnom službom, bez jedinstvene policije i sl. Vidi se, nadalje, društvo s dubokom nacionalnom, vjerskom i kulturološkom podijeljenošću koje, čini se, nije moguće potpuno, pa ni dostatno integrirati. Vidi se država koja se ne zasniva na konsenzusu o temeljnim postulatima na kojima je sazdana, pa čak ni na suglasnosti o tome treba li i može li ona uopće opstati. Takve tendencije, izjave i političke opservacije opasne su za opstojnost cjelovite BiH koja je, unatoč postojanja Republike Srpske, utemeljena na konstitutivnosti naroda, a ne na vjerskim ili etničkim skupinama.

Naime, Daytonski mirovni sporazum nije konvencionalni ugovor o miru i to stoga što su ga nametnule izvanjske sile i zato što je široke ovlasti u upravljanju državom i društvom prenio na međunarodnu zajednicu. Većina aneksa pridodanih tom sporazumu uopće se ne odnose na okončanje podijeljenosti i neprijateljstava, kao u tradicionalnim sličnim sporazumima, nego se bave političkim projektom rekonstrukcije države i demokracije. Kako taj posao nisu očito ni znali ni htjeli suglasno obaviti unutarnji politički akteri, morala se angažirati međunarodna zajednica predstavljena kroz Visokog predstavnika. Gradila se tako kuća, a nije se stvarao dom.

Mnogobrojna i neefikasna politička klasa, koju je multiplicirao Daytonski ustroj BiH, progutala je najveći dio inozemnog novca, a dobar je dio usmjeravan u neisplative projekte kojima se simbolično opasavao vlastiti nacionalni teritorij. Sve ove i druge izdatke jednostavno više nitko ne može financirati.

Politički i pravno gledano, ovako uspostavljen državno-pravni i politički ustroj BiH približava se izdisaju, a novih rješenja još nema.

Budući da BiH, gotovo nakon dvadeset godina od Daytonskog sporazuma, kao unikatna i komplicirana država čak i po balkanskim standardima, još nije zrela za samostalan život bez osmišljenog međunarodnog starateljstva, za ovu bi državu bilo pogubno da međunarodna zajednica, opterećena globalnom gospodarskom krizom i usredotočenošću na trenutno mnogo važnija žarišta u svijetu, izgubi potrebno zanimanje i odgovornost za još uvijek nestabilnu i nejaku državu Bosnu i Hercegovinu.

Za opstojnost BiH kao jedinstvene države još bi pogubnije bilo da se primjerice, pod nekom izlikom, pokrene scenarij viđen u Ukrajini gdje se Krim odcijepio od te države i pripojio Rusiji.

Ono što kronično nedostaje u svim raspravama o budućnosti BiH je argumentirana, stručna i politički odgovorna i iskrena volja da se riješi perpetualna kriza u kojoj se nalazi ova nedovršena država.

Ukopavanje u jednonacionalne i vjerski čiste okvire i granice nema nikakvog smisla ukoliko se ta država želi integrirati u EU. Pri tome treba podsjetiti da se sve države samim apliciranjem za članstvo u EU odriču apsolutnoga državnog suvereniteta i prihvaćaju jedan sasvim drugačiji model od transnacionalnoga funkcioniranja. Političke strukture BiH moraju to shvatiti, prihvatiti i razraditi takav ustavnopravni i politički ustroj koji će korespondirati s tim modelom.

LITERATURA:

1. Dimitrijević, Vojin - Popović, Dragoljub - Papić, Tatjana - Petrović, Vesna (2007.) *Međunarodno pravo ljudskih prava*, Dosije, Beograd
2. Kasapović, Mirjana (2005.) *Bosna i Hercegovina podijeljena društva i nestabilna država*, Politička kultura, Zagreb
3. Kelsen, Hans (2012.) *Čista teorija prava*, Breza, Zagreb
4. Kelsen, Hans (2012.) *Obrana demokracije*, Naklada Breza, Zagreb
5. MacCormick, Neil (2014.) *Institucije prava*, Naklada Breza, Zagreb
6. Malcolm, Noel (2011.) *Bosna - kratka povijest*, Sarajevo
7. Martinović, Darko (2014.) *Visoki predstavnici međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini*, Političke analize, Zagreb
8. Omejec, J. (2008.) *Vijeće Europe i Europska Unija*, Novi informator, Zagreb
9. Ramet P., Sabrina (2005.) *Balkanski Babilon*, Alinea, Zagreb
10. Vrban, Duško (2003.:230). *Država i pravo*, Golden marketing, Zagreb
11. Ziegler, Jan (2003.), *Novi gospodari svijeta*, Izvori. Zagreb
12. Knez Hans-Adam II. od Lihtenštajna (2013:120). *Država trećeg tisućljeća*. Zagreb
13. Landmark Speeches: Winston Churchill, 19 september 1946., Zürich (Switzerland), Council of Europe Internet Portal, URL:
http://www.coe.int/T/E/Com/About_Coe/Discours-Churchill.
14. V. G. Radbruch (1983:119): *Rechtsphilosophie*
15. *Političke analize*, broj: 16 (2003.), Zagreb

Ivan Matija